

Παιδεία: «Δει [και] χρημάτων»

Παύλος Χαραμής

Πριν μισό αιώνα η Ρόζα Ιμβριώτη, παρουσιάζοντας την εισήγησή της για την Παιδεία στην Α΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ (Αθήνα, 1956), τόνισε την ιδιαίτερη σημασία που έπρεπε να δοθεί στο ζήτημα των δαπανών που προέβλεπε ο προϋπολογισμός για την εκπαίδευση:

«Σήμερα [...] διαπιστώνουμε ένα φοβερότερο κίνδυνο. Πρέπει να παλαίψουμε για την ίδια την ύπαρξη του σχολείου, που ασφυκτιά με την ολοένα αυξανόμενη μείωση των δαπανών για την παιδεία.

Έχουμε το μικρότερο ποσοστό προϋπολογισμού για την εκπαίδευση, μόλις 5%, ενώ οι γύρω μας λαοί έχουν ποσοστό 12% - 18%. Ο λαός μας έτσι βυθίζεται σε βαθύ πνευματικό σκοτάδι. Τα παιδιά μας εγκαταλείπουν σχεδόν κατά το 1/3 το δημοτικό σχολείο από την Γ΄ του δημοτικού, ενώ ένα ποσοστό 13% δεν εγγράφονται καθόλου στο σχολείο. Οι στρατιωτικές δαπάνες υπέρογκες, απορροφούν το 53% του προϋπολογισμού, και κάθε δαπάνη για την παιδεία γίνεται αδύνατη.»

Πενήντα χρόνια αργότερα η Δημόσια Εκπαίδευση της «ισχυρής», όπως θεωρείται, Ελλάδα εξακολουθεί να είναι το αποπαιδί του κρατικού προϋπολογισμού, αναφέρει σε πρόσφατο άρθρο του ο Μανόλης Δρεττάκης. Έτσι, συνεχίζει να κρατάει, σύμφωνα με τα στοιχεία του 2003, το θλιβερό ρεκόρ της πλέον υποχρηματοδοτούμενης δημόσιας εκπαίδευσης, όχι μόνο ανάμεσα στα 15 κράτη – παλαιά μέλη της Ε.Ε. αλλά και ανάμεσα στα 10 κράτη – νέα μέλη της, ενώ έχουν υπερδιπλασιαστεί από το 1974 οι ιδιωτικές δαπάνες για την εκπαίδευση.

Όσοι περίμεναν ότι η κατάσταση θα παρουσίαζε βελτίωση όταν η κυβέρνηση της Ν.Δ. κατέθεσε τον πρώτο δικό της προϋπολογισμό διαψεύστηκαν οικτρά. Όχι μόνο δεν προσεγγίστηκε η προεκλογική δέσμευση του 5% επί του ΑΕΠ, αλλά, αντίθετα, διατέθηκε μόλις το 3,58 % επί του ΑΕΠ.

Η θλιβερή αυτή εικόνα δεν πρόκειται, δυστυχώς, να βελτιωθεί ούτε το 2006, καθώς τα ποσά που προβλέπεται ότι θα διατεθούν από τον τακτικό προϋπολογισμό στο Υπουργείο Παιδείας θα είναι 6.011 εκατ. ευρώ και από το πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων 805 εκατ. ευρώ, σύνολο 6.816 εκατ. ευρώ και, ως ποσοστό του ΑΕΠ, 3,52%. Επιπλέον, οφείλουμε να σημειώσουμε δύο βασικά «λογιστικά» στοιχεία: Πρώτο, ότι ούτε αυτές οι δαπάνες μπορούν να αποφύγουν στην πράξη το κρεβάτι του Προκρούστη, που πάντοτε αποδεικνύεται πολύ στενόχωρο για τις προϋπολογιζόμενες εκπαιδευτικές δαπάνες. Δεύτερο, ότι στις παραπάνω δαπάνες περιλαμβάνονται και μη εκπαιδευτικές, όπως της Γεν. Γραμματείας Θρησκευμάτων, της Ακαδημίας Αθηνών κ.λπ. Είναι φανερό ότι οι προεκλογικές εξαγγελίες της κυβέρνησης για αύξηση στο 5% του ΑΕΠ για την εκπαίδευση παραμένουν απραγματοποίητες.

Οι χαμηλές δαπάνες για την παιδεία, την έρευνα και τον πολιτισμό μπορούν να αποτελέσουν την αφορμή για μια σειρά απορίες και προβληματισμούς. Δεν είναι άραγε η παιδεία, η έρευνα διαδικασίες που ενδιαφέρουν τις κυρίαρχες τάξεις στη χώρα μας; Και αν ναι, τότε πώς εξηγείται αυτή η αδιαφορία;

Στις σύγχρονες κοινωνίες αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στην επιστήμη και την τεχνολογία, ως παράγοντες που στηρίζουν την οικονομική ανάπτυξη και θεμελιώνουν την ευημερία των μελών τους. Καθώς οι κοινωνίες αυτές συνυπάρχουν σε ένα άκρως ανταγωνιστικό πλαίσιο, που προωθεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, ο ρόλος

της εκπαίδευσης αναδεικνύεται καθοριστικός για τη δυνατότητα των κοινωνιών να αντεπεξέρχονται στις απαιτήσεις αυτού του χωρίς όρια ανταγωνισμού.

Κατά τον B. Bernstein, οι εξελίξεις δημιουργούν μια «καθολικά παιδαγωγημένη κοινωνία» (ΚΠΚ) (totally pedagogised society), σε όλες τις βασικές πτυχές της οποίας κυριαρχεί η εκπαιδευτική / παιδαγωγική διάσταση. Η σύγχρονη κοινωνία έχει στη βάση της τη διαρκή ρευστότητα και τις συνεχείς αλλαγές που χαρακτηρίζουν τη γνωσιακή υποδομή των σύγχρονων κοινωνιών. Οι ραγδαίες εξελίξεις επηρεάζουν καθοριστικά και τους εκπαιδευτικούς θεσμούς. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η ΚΠΚ εμφανίζεται ως η κύρια στρατηγική ρύθμισης και νομιμοποίησης, προκειμένου η αβεβαιότητα, το ρίσκο και η ανασφάλεια να απαρτίσουν στοιχεία μιας μορφής κοινωνικοποίησης που χαρακτηρίζεται από την ανάγκη για διά βίου μάθηση.

Ουσιαστικά, ο σύγχρονος εργαζόμενος υποχρεώνεται να ενταχθεί σε μια διαδικασία συνεχούς ανασυγκρότησης, ώστε να ανταποκρίνεται σε διαρκώς μεταβαλλόμενα εργασιακά πλαίσια και να εξασφαλίζει απασχόληση. Σε αυτές τις συνθήκες αναδεικνύεται η κεντρική σημασία της «καταρτισιμότητας» (trainability), ως της ικανότητας του ατόμου να «επιβιώνει» σε αυτή την παιδαγωγική ρευστότητα και να αναπτύσσει προσαρμοστικότητα στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις.

Πίσω από αυτές τις εξελίξεις μπορεί να διακρίνει κανείς την κοινωνική τους βάση. Μια «αγορά» που κατευθύνεται από νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις είναι εκείνη που καθορίζει ποια γνώση και σε ποιες συνθήκες είναι αξιόλογη. Η εκπαίδευση μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε κατάρτιση, ενώ οι λεγόμενες «ευέλικτες» εργασιακές σχέσεις τείνουν να κυριαρχήσουν στο χώρο της δημόσιας παιδείας διαρρηγνύοντας δεσμούς αλληλεγγύης ανάμεσα στους εργαζομένους.

Αυτές οι εξελίξεις συντελούνται σε ένα πλαίσιο που διευρύνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και οδηγεί μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στη φτώχεια, στην ανεργία και την υποαπασχόληση, στην περιθωριοποίηση και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η εκπαίδευση παίζει βασικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Η αποδυνάμωση των πολιτικών του 'κράτους πρόνοιας' σε συνδυασμό με την ενίσχυση της ανεργίας και των ποικίλων μορφών υποαπασχόλησης και εργασιακής περιπλάνησης ευνοεί την αποχή από την εκπαιδευτική διαδικασία, τις ποικίλες μορφές σχολικής αποτυχίας και υποεπίδοσης, και την εκπαιδευτική καθήλωση των παιδιών που προέρχονται από τα πιο παραμελημένα κοινωνικά στρώματα.

Ας σημειωθεί εδώ ότι στο κλίμα του ανταγωνισμού που καλλιεργείται ανάμεσα στα σχολεία είναι πολύ λίγα τα κίνητρα που έχουν τα σχολεία να δεσμευτούν για την υποστήριξη μαθητών/μαθητριών με μαθησιακές ή άλλες δυσκολίες, κυρίως αν κάτι τέτοιο σημαίνει ότι κάποιος γονείς θα επιλέξουν άλλα σχολεία για τη φοίτηση των παιδιών τους. Έτσι, επικρατεί μια αντίληψη για την αποτελεσματικότητα του σχολείου που επιδιώκει να ισοπεδώσει όλους τους μαθητές/μαθήτριες σε ένα μέτρο επιτυχίας που αποκλείει σημαντικές ομάδες παιδιών, όπως τα παιδιά με αναπηρίες, μαθησιακές ανάγκες και δυσκολίες (π.χ. μεταναστόπουλα). Αυτή η αντίληψη ουσιαστικά παραπέμπει σε μια λογική κοινωνικού δαρβινισμού.

Συνοψίζοντας τις τάσεις που φαίνεται να επικρατούν στα νεοφιλελεύθερης έμπνευσης μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα της τελευταίας πενταετίας, όπως είναι ο «Στρατηγικός Σχεδιασμός για την Εκπαίδευση των ΗΠΑ 2002-2007» και το πρόσφατο «Υψηλότερα στάνταρντ, Καλύτερα σχολεία για όλους» της Βρετανίας (2005), θα σημειώναμε τα εξής:

- Τα σχετικά κείμενα προβάλλουν μεν με ρητορικό τρόπο την ανάγκη μιας *κουλτούρας της επιτυχίας* (ΗΠΑ) ή *υψηλότερων στάνταρντ για όλα τα παιδιά* (Βρετανία), αλλά τα αποτελέσματα της εφαρμογής αυτών των πολιτικών

δείχνουν, αντίθετα, διεύρυνση των μορφωτικών ανισοτήτων και δημιουργία σχολείων διαφορετικών ταχυτήτων.

- Θεσμοθετείται ή ενισχύεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των σχολείων σε εθνική κλίμακα, μέσω της διενέργειας τυφλών (με σκεπασμένο το όνομα των παιδιών), ομοιόμορφων εξετάσεων, αλλά και σε διεθνή κλίμακα (αξιολογήσεις τύπου PISA). Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων σε εθνικό επίπεδο συνδέονται με τις αποδοχές των εκπαιδευτικών (ακόμη και με την παραμονή τους ή όχι στην εργασία, όπως στη Βρετανία).
- Αναζητούνται νέοι παροχείς οικονομικών πόρων, ιδίως ανάμεσα στους ιδιώτες και τις επιχειρήσεις. Γενικότερη τάση είναι η ενίσχυση των ιδιωτικών δαπανών για την εκπαίδευση με παράλληλη μείωση των δημόσιων.
- Ενισχύεται η σύνδεση του σχολείου με την αγορά και τις «αξίες» της (ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα). Η σύνδεση αυτή είναι πιο έντονη και δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στη διεπαφή εκπαίδευσης – αγοράς (τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση και τριτοβάθμια εκπαίδευση)

Ο περιορισμός των δαπανών για την εκπαίδευση έχει άμεσες επιπτώσεις σε παραμέτρους της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως είναι η υλικοτεχνική υποδομή και ο εξοπλισμός των σχολείων, η διάρκεια και η ποιότητα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και γενικότερα οι συνθήκες άσκησης του διδακτικού έργου. Συνέπεια είναι η ενίσχυση των μορφωτικών ανισοτήτων σε βάρος των παιδιών που προέρχονται από τα πιο αδικημένα τμήματα της κοινωνίας, κυρίως των μεταναστών και των ανέργων. Αυτό φαίνεται στην ελληνική εκπαίδευση, καθώς παρεμποδίζεται η εφαρμογή θεσμών «αντισταθμιστικής εκπαίδευσης», όπως είναι οι «Τάξεις Υποδοχής» και τα «Φροντιστηριακά Τμήματα» για τα μεταναστόπουλα, η Πρόσθετη Διδακτική Στήριξη και η Ενισχυτική Διδασκαλία για τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στα συνήθη σχολεία κ.λπ. Επίσης, καθίσταται αδύνατη η εφαρμογή ευρύτερων αντισταθμιστικών εκπαιδευτικών πολιτικών, όπως είναι οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας.

Στο φόντο αυτών των εξελίξεων διακρίνεται η μετατροπή της παιδείας από κοινωνικό και δημόσιο αγαθό σε ατομική – οικογενειακή υπόθεση και εμπόρευμα.

Για το τι πρέπει να γίνει, ας ξαναγυρίσουμε στη σκέψη της Ρόζας Ιμβριώτη:

«Τα αιτήματά μας πρέπει να γίνουν κοινά αιτήματα για όλο το λαό. Να ενώσουμε την πάλη μας με τα πλατιά στρώματα του λαού και να καθορίσουμε κείνο που πρέπει να γίνει σε κάθε δοσμένη στιγμή.... Να μην αποξενωθούμε από τη μάζα, αντίθετα να κάνουμε τη μάζα να νιώσει τον κοινωνικό ρόλο του εκπαιδευτικού και να δει πως τα ζητήματά του δεν είναι υπόθεση μόνο δική του, αλλά κι ολόκληρου του λαού.»

Το «βαθύ κράτος» της αμάθειας θα συνεχίσει να εγκλωβίζει το παρόν και το μέλλον της κοινωνίας στο λειτουργικό αναλφαβητισμό, στην ημιμάθεια, στο ατομικό βόλεμα, στην εκμετάλλευση και την υποταγή, αν δεν υπάρξει μια παλλαϊκή κινητοποίηση για την παιδεία, όπως και για την υγεία και τις άλλες κοινωνικές κατακτήσεις.